

KALKINMADA KADIN EĞİTİMİ*

Çev: Prof. Dr. Mahmut ÂDEM

Genelde kadın nüfusun okullaştırılmasının, eğitilmesinin ekonomik verimliliği yüksektir. Özellikle toplumsal verimliliği, erkek nüfusunkinden daha önemlidir. Eğitim iktisatçılarına göre kadın olsun erkek olsun, bireyin verimliliği, dolayısıyla kazancı öğrenim düzeyiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Ancak, anne-babaları iyi eğitim görmüş çocuklar en sağlıklı nüfus kesitini oluşturmaktadır. Çocuklarının sağlığı üzerinde babanın bir etkisi varsa kuşkusuz annenin daha da fazladır. Eğitilmiş anneler, çocuklarını daha çok öğrenim görmeye özendirirler, hatta zorlamaktadırlar.

Öte yandan kadın nüfusa okulun kapısı ardına kadar açıldığında, annelik görevi ve çocuk bakımı işleriyle yarış halindeki istihdam olanakları yaratılarak, nüfus artış hızı düşürülebilir. Genellikle çocuklarına daha az zaman ayırabilen erkekler, bu noktanın tam olarak bilincinde değildir, öyleyse kadınlara daha çok eğitim olanağı sunulacak –ki o zaman bir ailede bir yerine iki kişi çalışacaktır– bir ülke yoksulluğu azaltır, verimliliği geliştirir, ekonomik ve toplumsal kalkınmada hızlı nüfus artışının baskısını hafifletir, böylece çocuklara ve gençlere bugünkünden çok daha iyi bir gelecek sağlar. Bununla birlikte birçok ülke, kadın eğitimine erkek eğitiminden daha az para harcamaktadır.

Anne-babalar için kız çocuklarının okullaştırılmasının üstünlüklerine karşın erkek nüfusun eğitimine oranla kadın nüfusun eğitiminde kimi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Çocuklarının eğitimine ilişkin ilk kararı verecek olan velilerdir. Velilerin bu kararı vermesinde etkili olan noktalardan biri de, çocuklarının eğitiminin aileye maliyetidir (doğrudan maliyet ve vazgeçme maliyeti). Eğitimin tümüyle parasız olduğu ülkelerde bile yoksulluk düzeyinin ve geleneklere bağlılığın yüksek olduğu

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

* Bu yazı, "Laisser Les Filles S'instruire"; The World Bank, Washington D. C. 1991 adlı yayının ilk XVIII + 12 sayfasının özetlenerek çevirisidir.

lkelerde, aileler açısından –toplum açısından değil– erkek çocukların eğitimi, kız çocukların eğitiminden daha iyi bir yatırım olarak görülmektedir. Çünkü ülkede yaygın olan geleneklere ve değer dizgelerine göre kız çocuklar, erkeklere oranla daha üretkendir, hatta çoğuna erkeklerin iş bulabilmesi ya da kendi işini kurabilmesine karşın kadınlara aynı şans tanınmamaktadır. Bu nedenlerle, ailelerin kız çocuklarının okula göndermelerini özendirmek amacıyla, hkmetin kızların öğreniminin maliyetini (doğrudan maliyet ve vazgeçme maliyeti) ve üstünlüklerini dikkate alması gerekmektedir. Aileler için kızların eğitimi daha yüksek maliyeti zorunlu kılıyor, buna karşılık toplum bu eğitimden daha çok yararlar sağlıyorsa, o zaman Devlet kızların eğitimi için özel önlemler almayı ve bu amaçla mali yardımları artırmayı düşünmek durumundadır.

Kızların eğitilmesinin ne tür üstünlükleri (bu eğitimden en çok kim yarar sağlıyor ve nasıl) ve açmazları (ekonomik maliyet ve gelenekler açısından) bulunmaktadır? Hangi özendirici önlemler kızların eğitimini desteklemektedir? Kadın nüfusun eğitilmesinde maliyetler nasıl düşürülebilir? Bu eğitimin niteliği nasıl geliştirilebilir? Kadın nüfusun okul-laşma oranını yükseltmek için, bu nüfus kesitinin eğitime girişi nasıl zendirebilir?

Kadın eğitiminden öncelikle hedeflenen, kadın nüfusun verimli-liği ve gelirlerini artırmak, refah düzeylerini yükseltmek, ekonomik başarısının artırılmasına katkıda bulunmak, böylece yoksulluğu yenmek ve ailenin yaşam koşullarını iyileştirmektir. Ayrıca kadın eğitimi programlarıyla; nüfus artış hızını düşürmek ve çevreyi korumak amaçlanmaktadır. Kadınlarm ekonomik verimliliğini toplumsal ve kültürel etmenler etkilediğinden, kadınların kalkınma çabalarına etkin bir biçimde katılmaları konusu dşnlmeli ve tartışılmalıdır.

Genelde kadın nüfusun eğitiminin ekonomik ve toplumsal verimli-liği önemlidir. Hatta erkek nüfusun eğitiminden daha önemli olduğu açıktır. Bununla birlikte pek çok ülke, kadın eğitimine daha az yatırım yapmaktadır. Özellikle Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya'da kadın nüfusun eğitimi ile erkek nüfusun eğitimi arasındaki fark çok belirgindir. Bu fark; her yaş için geçerli olmakla birlikte, eğitim görmüş olmanın üstünlüklerinin çok önemli olduğu ortaöğretimde daha da ciddi boyutlardadır.

Ülkelerin GSMH düzeyi Batı Avrupa ve Kuzey Amerika lkeleri düzeyine ulaştığında kızların okullaşma oranı ile erkeklerin okullaşma oranı arasındaki fark, çok düşecek hatta tümüyle ortadan kalkacaktır.

Bir ülkede birey başına düşen GSMH'nın 2000 dolar düzeyine ulaştığında, anılan ülke insanların kadın eğitimi konusunun öneminden bilinçlenmekte olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kadın eğitimi alanında Devlet politikasının etkisi birinci derecede önemlidir. Kadın eğitiminin önemini kavradıklarında ülke yöneticileri, nüfusun bu kesitinin eğitiminin maliyeti ve o eğitimden sağlanacak üstünlükleri anlamak durumundadırlar. Bunun anlamı da şudur: Kadın eğitiminin maliyetini kim karşılamaktadır? Ve bu eğitimden en çok kim yararlanmaktadır?

Eğitimden en çok ekonomik yarar sağlayanların ilki, hiç kuşkusuz bu eğitimi görmüş olanlardır. Genelde eğitim; kadın, erkek herkesin ailede ve meslek yaşamında verimliliğini artırmaktadır. Erkek olsun kadın olsun, işçi olsun çiftçi ya da girişimci gibi serbest çalışanlar olsun öğrenim görmüş her insan, daha az ya da hiç öğrenim görmemiş olanlardan daha çok kazanç sağlarlar ve işteki mesleki akıcılıkları da daha büyük olur. Kuşkusuz ekonomik olanaklar, her şeyden önce makro ekonomik politikalara bağlıdır. Ancak öğrenim bireye bu olanaklardan en yüksek yarar sağlamaktadır. Eğitimin ekonomik verimliliği kadınlar için de, erkekler için de aynıdır ve genellikle elde edilen ücret oranının artışı olarak ifade edilmektedir.

Bununla birlikte eğitim görmüş anne-babaların çocuklarının eğitimi genellikle kendi eğitimlerinden daha iyidir. Buna karşılık, anne eğitiminin kız çocukların eğitimine uzun dönemde çok daha özel bir etkisi bulunmaktadır. Kızların eğitimi aynı zamanda nüfus artış hızını yavaşlatmayı da sağlamaktadır. Dolayısıyla annenin çalışması, daha küçük hatta çekirdek aile için, yani daha az çocuğa sahip olmak için çok iyi bir fırsattır. Çocuklarına, anneye göre daha az zaman ayıran baba, sorunun bu boyutundan daha az bilinçlidir. Hatta mali olanakları iyileşen kimi babalar daha çok çocuğa sahip olmayı yeğlemektedirler. Öyleyse okulun kapılarını kız çocuklara daha çok açarak bir ülke yoksulluğu azaltma, verimliliği geliştirme, ekonomi ve toplumdaki nüfus baskısını hafifletme, çocuklarına en güzel geleceği hazırlama çarelerini yakalamaktadır. Bütün bu üstünlükler, bugüne değin çoğu ülkelerde benimsenmemiş olan kızların eğitimine, ayrı bir önem ve öncelik verilmesinin haklılığını kanıtlar niteliktedir.

Çocukları okula göndermeye karar verenler için kadın eğitiminin böyle görülmesi daha az çekici gelebilir. Kuramsal olarak eğitimin zorunlu olduğu ülkelerde bile çocuğunu okullandırma kararı tümüyle ailesine bağlıdır, onu ilgilendirir. Anne-baba, çocuğunun evde kalması ye-

rine okula gitmesinin üstünlüklerini ve sakıncalarını karşılaştırmaktadır. Dünyanın çoğu ülkelerinde eğitimin mali külfeti ve gelenekler dikkate alındığında, anne -baba açısından-toplum değil- erkek çocukların eğitimi değerli bir yatırım olarak algılanmakta, buna karşılık kız çocuklarının eğitimi, güçlkle yapılabilir bir lüks olarak görülmektedir. Kızlarını okula göndermenin gereğini ailelere daha iyi anlatabilmek için, karar veren yetkililer; bu eğitimin veliler için maliyet ve yararlarının bilincinde olmak durumundadır.

Maliyetler

Eğitim hiçbir zaman parasız değildir, maliyetin büyük bölümü Devletçe karşılandığı durumlarda bile ucuz olduğu çok enderdir, öğretim ücreti, ders kitapları, okul giysileri vb. doğrudan eğitim giderleri velilerce karşılanmaktadır. Okula giden çocuklar ev işlerinde annelerine babalarına yardım etmemektedir, aileler bunun vazgeçme maliyetine katlanmakta, hatta kimi durumlarda çocuklarının aile bütçesine katkı olarak sağladıkları ücretten vazgeçmektedirler. Genellikle kızlar, ev işlerine erkek çocuklardan daha fazla katılmaktadırlar. Çoğu zaman kız çocukları su, odun vb. taşıma, çamaşır, bulaşık yıkama gibi işler yapmakta, küçük kardeşleriyle ilgilenmekte ve yiyeceklerin, yemeklerin hazırlanmasına yardım etmektedirler. Kimi zaman yoksul bir ailenin varlığını sürdürebilmesi için kız çocukların yardımı belirleyici olmaktadır. Çünkü bu yardım özellikle annenin dışarda çalışarak aileye gelir sağlamasına katkıda bulunmaktadır. Kimi istisnalar bir yana, ailenin erkek çocuklara bağımlılığı çok enderdir. Ailedeki en küçük çocuk hastalandığı zaman, ona bakmak için ağabeyi değil, ablası okuldan alınır. Ailenin geliri arttıkça kız çocukların evde kalarak iş yapmalarına daha az gereksinim duyulmaktadır.

Çocukların ücretleri konusunda yeterli istatistiksel veri olmadığından; çoğu zaman bir çocuğun okulda geçirdiği zamanın vazgeçme maliyetini değerlendirmek için okumaz-yazmaz bir yetişkinin ücreti ölçü kabul edilmektedir. Bu yöntem belki kızlar için geçerli olabilir. Ama aynı yöntem erkek çocukların eğitim maliyetinin olduğundan daha yüksek hesaplanmasına neden olmaktadır. Çünkü genelde kızlar annelerinin yerini; erkek çocukların babalarının yerini doldurduklarından daha iyi doldurmaktadırlar.

Birçok ülkede kız çocukları, kimi zaman özel fiziksel bir korumaya gereksinme duymaktadırlar.

Kimi geleneksel toplumlarda kızlar, ev dışında daha yakın bir korumaya gerek duymakta, hatta gözleri dışında kalan tüm vücutlarını giysileriyle çok iyi örtünme zorunda kalmaktadırlar. Genel olarak bu, daha çok harcamayı gerektirmektedir. Bu tür kültürel zorunluluklar çok ve katı olduğu zaman kız çocuklar için yapılan harcamalar daha da artmaktadır. Bu harcamaları sayısallaştırmak güç olduğundan, bunlar kızların eğitim maliyetine katılmamaktadır, öyleyse kızların toplam eğitim maliyeti, gerçek maliyetin altında, erkek çocukların maliyeti de gerçek maliyetin üstünde düşünülmektedir. Bununla birlikte velilerin bu maliyetler konusunda daha net bir düşüncesi olduğundan, çoğu zaman kızlarını okula göndermemektedirler.

Kızların Eğitiminin Üstünlükleri ve Yararları

Veliler için, eğitimin maliyeti açık seçik ortadadır. Ancak, çoğu durumlarda üstünlükleri o denli net değildir. Çocuklarını okula göndererek veliler çok şey kazanmazlar. Kimi ülkelerde bu hem kızlar hem erkekler için de geçerlidir. Genelde öğrenim görmüş gençler yaşamlarını, görmemiş olanlardan daha iyi kazanırlar. Ancak, çocukları kazançlarının bir kısmını ailelerine verdiklerinde ya da yaşlandıklarında anne-babalarına yardım ettiklerinde bu geçerlidir. Veliler, kızlarının bir iş sahibi olabileceğinden ya da yeterli bir gelir sağlayabileceğinden kuşku duymaktadırlar. Çünkü iş piyasasında kadın ve erkek arasındaki tercihlerde, erkekler lehine bir çeşit ırkçılık yapılmaktadır. Kadımlar; tarımsal işletmelerini ya da işyerlerini işletebilmek için gereksinme duydukları kaynaklara sahip olamamaktadırlar. Hatta kimi zaman aileler, evlenip evden ayrılan kızlarıyla olan ilişkileri daha az sıcak tutmakta ya da kızlarına yeterli mali desteği sağlamamaktadırlar. Sonuçta kızların eğitiminden en büyük yararı sağlayanlar, bu eğitimin maliyetine katılanların torunları olmaktadır.

Öyleyse birçok veli için kızların eğitiminin verimliliği belirsizdir. Buna karşılık erkek çocuklar için ekonomik verimlilik daha nettir. Bu nedenle kimi aileler kızlarının eğitiminde yeterli çıkar görememektedirler.

Böylece bir kısır döngü kendiliğinden oluşmaktadır: Kızlar, ailelerinin günlük yaşamına yardım etmek için evde kalsınlar. Gerekli öğrenimi almasınlar kızlar, büyüdükleri zaman, istihdam ve ücret konusunda erkeklerle yarışa girmesinler.

Sonuçta kadınlar daha az para kazandıklarından, erkek çocukların daha çok sayıda okula gönderilmesine çaba gösterilecektir. Ve kızlar

evde kalacaklar, kimi zaman kültürel gelenekler ekonomik gerçekleri yasıtmakta ve güçlendirmektedir.

Geliştirici Çözümler

Son yirmi yılda gelişmekte olan kimi ülkeler, kızların erkekler kadar eğitime kabul olanaklarını artırarak bu kısır döngüyü kırmaya başlamışlardır.

Kimi öteki ülkelerde bu alanda gösterilen çabalar çok daha az enerjiktir. Genelde eğitime duyulan ilgi, ülkeden ülkeye, aynı ülke içinde yöreden yöreye çok büyük ölçüde değişmekte ve her zaman birey başına düşen ortalama brüt ulusal gelirin artmamasıdır. Birey başına düşen ortalama brüt ulusal gelirin 510 dolar olduğu Çin'de ortaöğrenim çağındaki kız nüfusun % 37'si, erkek nüfusun % 50'si okullandırılmıştır. Şu ülkelerde de aynı düzey öğretimde okullaşma oranı aynıdır: Bolivya (350 \$), Tunus (1.310 \$), Sudi Arabistan (6.200 \$) Buna karşılık ortaöğretimde kız ve erkek çağ nüfusun üçte ikisinin okullandırıldığı kimi ülkeler de şunlar: Sri Lanka (330 \$), Filipinler (620 \$), Malezya (1.700 \$), buna karşılık aynı okullaşma düzeyine ulaşmış olan diğer iki ülke de Jamaika (940 \$) ve Peru (1.070 \$) dir.

Bu farklar büyük ölçüde siyasal iktidarların konuya ilişkin politikalarıyla açıklanırken, çeşitli ülkelerce gösterilen çabaların açıklanması yararlı olacaktır. Kızların okullaşma oranını artırmak için hükümetler başlıca şu önlemleri almışlardır:

- Kızların eğitiminin ekonomik verimliliğini artırmak.
- Aileler için kızların eğitiminin maliyetlerini—doğrudan maliyetleri, vazgeçme maliyetlerini kültürel gereklere ilişkin maliyetler—düşürmek.
- Doğrudan özendiriciler; öğrenim bursları—ki bu burs kızların evde kalmasından okula gönderilmesinin daha ilginç olacak düzeyde olması— verilmesi.

Bu önlemlerden bazıları, kızların eğitimi için özel yardımları içermektedir.

Eğitim maliyetine katlanan aileler, ekonomik açıdan kızlarını okula göndermekle çok şey kazanmamaktadır, buna karşılık kadın nüfusun eğitilmesi toplum açısından sayısız yararlar sağlamaktadır.

Kızların okullaşma oranını artırmak için, eğitim politikası dışında da birçok araç bulunmaktadır, örneğin vazgeçme maliyetlerini düşür-

cek, verimliliği artıracak, eğitim kesiminde alınmış önlemleri güçlendirecek makroekonomik politikaların da rolü görmezlikten gelinemez.

İlke olarak makroekonomik politikalar, ulusal kaynaklara uygun olarak ekonomiyi daha hızlı bir büyümeye yönlendirmeyi hedeflemektedir. İşgücü yönünden zengin ama sermaye ve diğer kaynakları sınırlı olan ülkelerde, ekonomik büyüme; etkililik, emek yoğun bir üretimi zorunlu kılmaktadır. Bunun doğal sonucu, daha çok istihdam demektir. Ancak ücretli iş, ya da kendi tarım işletmeleri ya da diğer işletmeler söz konusu olduğunda kimi zaman kadınlar özel güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bazen üretici olmak için gereksinme duydukları bilgiler, kaynaklar, hatta pazarlara ulaşmada kadınlar erkeklerden daha çok güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

Tüm veriler; verimliliklerini ve kazançlarını geliştirmek için Devletin kadınlara yardım etmek için gerekli önlemleri alabileceğini göstermektedir. Bu tür politikalar kızların eğitiminin verimliliğini giderek artırabilecek, kızların eğitim istemini de artıracaktır. Dolayısıyla bu sürenin nasıl işlediğini daha net bir biçimde belirlemek için daha ayrıntılı araştırmalar yapılmalı ve ekonomik ve toplumsal koşullara göre bu sürecin nasıl gelişeceği o zaman daha iyi gösterilmelidir.

Kimi önlemler, kızların eğitiminin vazgeçme maliyetini düşürecek ve kadın nüfus için eğitim istemini artıracaktır. Örneğin kız çocuklar, kimi yörelerde su taşıma gibi işlerden kurtulursa, ev işlerine daha az zaman ayıracaklar, böylece öğrenimlerine daha çok zamanları olacaktır. Örneğin şehir suyu, çamaşır-bulaşık makinesi, elektrikli süpürge vb. ev işlerine ilişkin en iyi donanımlar; yemek yapma ve diğer ev işlerine çok daha az zaman ayıracaklardır. Kreş ve yuvalar da kız çocuklarının okula gitmelerine katkıda bulunabilir. Toplu taşıma hizmetleri de, kız çocuklarının güvenlik içinde okula gidebilmeleri konusunda velilerin kaygılarını hafifletecektir.

Öte yandan aç ve hasta çocukların istenildiği gibi başarılı bir öğrenim göremeyecekleri açıktır. Asya'nın kimi geri kalmış ülkelerinde kız çocuklarına, erkek çocuklardan daha az yiyecek ve bakım hizmeti verilmektedir. Bu nedenle Asya'nın büyük bir bölümünde kızların ölüm oranının yüksek olması birçok incelemeye konu edilmiştir. Kız ve erkek çocuklara karşı, tutum eşitliğini desteklemek için programlar hazırlayarak ve en yoksul olanları beslemek ve desteklemek için gerekli önlemleri alarak, kızlara okula gitmek ve öğrenim görmek için yeterli güç verilebilir.

Eğitim Politikası

Eğitim politikaları, kızların eğitim maliyetlerini düşürmek, böylece daha çok sayıda aileyi kızlarını okula göndermeleri konusunda ikna etmek için çok güzel araçtır. Ev idarelerinin ekonomik ve toplumsal gereksinimleri dikkate alınarak eğitim sistemleri ve öğretim programları gözden geçirilebilir ve varolan sınırlı eğitim istemini karşılamak için eğitimin niteliğini geliştirmek amacıyla gerekli önlemler alınabilir. Sonra daha çok sayıda kızlar öğrenim gördükçe belki de kızların okullaşma politikası giderek daha belirgin olarak kabullenilebilecektir.

Eğitim kesiminde gelişmeler konusundaki değerlendirme öğeleri, beklenildiğinden daha az sağlamdır. Ancak, son yirmi yıllık deneyim, kimi umutlu çözümler üretilmesine izin verecek niteliktedir. Bu alandaki politikalar, her ülkenin kendi öz gerçekleriyle tutarlı olmak durumundadır. Bu bağlamda aşağıdaki önlemler, dikkate alınmaya değer görülmektedir.

Duyarlılık Kampları Düzenlemek

Anne-babaları, oğlanları gibi kızlarını da okula göndermeleri ve okul ödevlerini yapmaları için evde onlara yeterli zaman bırakmaları için özendirme amacıyla çeşitli alanlardan insanların katkılarını sağlamaktan oluşan düşük maliyetli ve ilginç bir çözüm önerisi oluşturulmalıdır.

Daha Çok Bayan Öğretmen Görevlendirmek

Güney Asya ve Orta Doğu ülkelerinin çok büyük bölümünde olduğu gibi kız ve erkek öğrencilerin aynı sınıfta olmaları yasak olduğu durumlarda, gözlemler, bayan öğretmenlerin bulunması, okula kızların daha çok gitmesine neden olduğunu göstermektedir. Bu konuda Çin deneyimi çok cesaret vericidir. Kültürel ve geleneksel baskılar; kızları bayan öğretmenlerden öğrenim görmeye zorluyorsa, bu kırsal kesimde çok daha güçlüdür. Bunun zorlama çözümü, duruma göre, aynı yerleşim biriminden bayan öğretmenler çalıştırılmalı, gerekirse bu öğretmenler için hizmetöncesi eğitim düzenlenmeli, onlara lojman ya da ulaşım kolaylığı sağlanmalıdır. Bu yalnızca ilkel toplumlar için geçerlidir ve tümüyle geçici, belli bir zaman dilimiyle sınırlıdır.

Kız Öğrencilerin Huzurunun Sağlanması

Karma okullarda örneğin kızlar için ayrı tuvaletler, gerekiyorsa kantinde ayrı yemek saatleri düzenlenerek kızlar korunabilir. Yatılı

kız okulları açılmasının maliyeti oldukça yüksektir ama bu kimi zaman okulda kız öğrenci sayısını artırmaya izin vermektedir.

Kız Okulu Açma Olanaklarını Düşünmek

Kızların eğitiminde, karma okullar istenmemesi nedeniyle çok büyük eşitsizlikler varsa ve ayrı okul açılınca bu eşitsizliğin ortadan kalkacağına inanılıyorsa, başlangıçta ve geçici olarak ama eğitimin niteliğinden ödün vermeksizin kızlar için ayrı okul açılması düşünülebilir. Birçok ülkede, nüfusun görece yoğun olduğu yerleşim birimlerinde kızlar için ayrı okul açılması, maliyeti çok aşırı ölçüde yükseltmemektedir. Buna karşılık karma olmayan okullarda kızların okullaştırılması artmakta, hatta kimi durumlarda eğitimden de iyi sonuç alınabilmektedir.

Okulda Zaman Çizelgesinin Daha Esnek Olması

Özellikle kız öğrencilerin ev işleriyle okulu birlikte yürütebilmeleri için ders çizelgeleri daha esnek düzenlenebilir. Gözlemler, bu yöntemin Çin'de ve Hindistan'da çok etkili olduğunu göstermiştir.

- Anne olan ya da bebek bekleyen öğrencilerin okulda kalmalarına ya da gerektiğinde eve dönmelerine izin verilmelidir. Bu konuda birçok ülkede girişimde bulunulmuş, özellikle Nijerya'da olumlu sonuçlar alınmıştır.

- Genç anne ya da ablaların okula gidebilmesi için okullarda kreş ve yuva açılması. Bu konuda da deneyimler başlatılmış ama henüz uygulamalar bir değerlendirme konusu yapılmamıştır.

- Kız öğrenciler için özel burslar verilmesi, öğretim giderlerinden affedilmesi ya da kızlar lehine diğer mali özendirici önlemler alınması.

Erkek ve Kız Çocukların Okullaştırılmasını Özendirecek Öteki Önlemler

Bu önlemler alındığında, kızını okula gönderip göndermemede kararsız olan anne-babalar bu yönde özendirilebilir.

Evlerin yakınında okul açmak

Çoğu öğrencilerin evlerine çok uzak, az sayıda büyük merkez okulları yerine, çok sayıda küçük okullar açılması. Evin okula uzaklığının okullaşmada, erkeklerden çok kızların okullaşmasında önemli bir engel olduğu bilinmektedir.

Bu nedenle birçok ülke, özellikle Bangladeş, Kolombiya, Fas ve Pakistan yerel küçük okullar formülünü benimsemişlerdir.

Eğitimin niteliğini ve uyumunu geliştirmek

Öğretmenlerin okula devamsızlığı önlenerek, öğretmenlerin yetiştirilmeleri geliştirilerek, yetersizliği duyulan matematik, fen bilimleri vb. konularda yoğun programlar düzenlenerek cinsiyete ilişkin önyargılar içeren ders kitapları kaldırılarak, kadınların geleneksel olmayan rolleri vurgulanarak kızların eğitime daha çok katılımı sağlanabilir. Bu önlemler kızların ev ve mesleki etkinliklerdeki verimliliğini geliştirebilir. Ayrıca kadın nüfusa daha çok iş olanakları sağlayarak onların ekonomik etkililiklerinin artırılmasını sağlayabilir. Bu önlemler:

- Tüm çocuklar için eğitim maliyetini düşürmek.

Örneğin kayıt harçlarını azaltarak ya da tümünden kaldırarak, ücretsiz ders kitapları sağlanarak okul, giysileri okulca sağlanarak tüm çocuklar için doğrudan eğitim maliyeti düşürülebilir. Deneyimler eğitimin niteliğini geliştiren bu tür önlemlerin, erkek çocuklardan daha fazla kız çocukların okullaşma oranının artmasına yol açtığını ortaya koymuştur.

- Eğitim politikalarının hazırlanmasına, uygulanmasına ve yerel okulların işletilmesine toplumun daha fazla katılımını sağlamak.

- Yapılabilirse eğitimin zorunlu yapılması, yapılmışsa, zorunlu eğitim süresinin uzatılması.

Özellikle gelir düzeyi düşük ülkelerde yürütülen Dünya Bankası projeleri, kızların okullaşmasının önündeki engelleri kaldırmayı hedeflemişse de beklenen sonucu vermemiştir.

Çoğu durumda, anne-babalar için eğitim maliyetlerini düşürmek için hiçbir çaba gösterilmemiş olduğundan sorun halen çözüm beklemektedir. Genelde bu tür önlemler kamu bütçesini yeni yükümlülükler altına sokan ve gerçekleştirilmesi zor olan yeni yardımları zorunlu kılmaktadır.

Anılan projeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü zihniyet dikkate alınmamış, dolayısıyla ilgili toplulukların katılımı sağlanamamıştı.

Projeler, bir önlemler bütünü içerdiği zaman –özellikle kızlarının eğitimi konusunda anne-babaların çok sayıda kararsızlığını ortadan

kaldıran iyi incelenmiş yardımlar, örneğin öğrenim bursları— en iyi sonuçları vermiştir.

İlgili toplulukların kadın eğitimine katılması

Mali yardımlar gibi önlemlerin alınması ve uygun bir biçimde yönlendirilmesine izin verecektir. Bu tür bir eylem programı; aynı anda birçok sorunu çözmek için alışlageldiği kadarıyla hazırlanmış karmaşık sorunları destekler nitelik taşımaktadır. Belki aynı anda birçok sorunu çözmeye yetersizliği, çözülecek sorunlardan daha önemli ve başlıbaşına temel bir sorun değil midir?

Ne yazık ki çözüm olanaklarının en az olduğu ülkelerde, mali yardımlara en çok gereksinme duyulmaktadır. Bununla birlikte çocukların tümüne (erkek-kız) yönelik öğretimi geliştirmek için alınmış önlemler, giderleri tümüyle karşılanmış olan eğitim düzeyinin etkililiğinin yeterli gelişimini gerektirebilir. Çözümleme; yerleşim biriminin tek sınıflı ya da küçük bir okuluna devam eden çocukların; büyük merkez okullarına devam eden öğrencilerden daha başarılı olduklarını, daha az sınıfta kaldıklarını ya da daha az okuldan ayrıldıklarını göstermektedir. Öğrenim programlarını daha uygulanabilir kılmak, daha nitelikli öğretmenler yetiştirmek ve öğretmenlerin devamsızlığını daha düşük düzeye indirmek için düşünülen önlemler, erkek çocuklar için olduğu kadar kız çocuklar için de daha olumlu olmak durumundadır. Esnek ders çizelgeleriyle, eğitim kuruluşlarının fiziksel kapasitelerinden daha yoğun bir biçimde yararlanılabilir. Çocuklara bakım programları çok az bir giderle çocukların sağlık ve beslenmelerini geliştirebilir ve annelerin daha yüksek ücretli iş bulmalarına yardım edebilir, öz olarak; sağlık durumunun geliştirilmesi ve doğurganlığın düşmesi sonucu artan bir ekonomik etkililiğin sonucu olan toplumsal yararlar; kızların eğitimi için yapılan mali yardımın maliyetlerinin çok çok üstünde olabilir.

Erdemli Bir “Ortam Yaratmak”

Öğrenim görmüş olan kadınlar, bilgilerini toplumun yararına sunmaktadırlar. Eğitimde kadınlara erkekler kadar fırsat verildiğinde, kadınlar erkeklerle yarışa girebilirler ve onlardan daha çok kazanç sağlayabilirler. Kadınların kazançları arttıkça, kız çocukların eğitiminde verimlilik de artacaktır. Daha çok kız çocuk okula gidince, sağlık durumu gelişecek, doğurganlık düşecek ve gelecek kuşaklar daha iyisini yapmak için donatılmış olacaklardır. Öz olarak başarı, kartopu gibi giderek büyüyecektir.

Sorun, bu mutlu zincirleme gelişme tekerleğinin nasıl başlatılacağıdır. Bu konudaki çabalar eğitim politikası konusunda yoğunlaştırılmış mı ya da eğitimin verimliliğini artıracak olan kadınların daha çok para kazanmalarını sağlayacak makroekonomik önlemler mi yeğlenmelidir? Eğitim politikaları ile kadınlara daha çok kazanç sağlayan önlemlerin, diğer önlemler içindeki ağırlığı ne olmalıdır? Bu konuda bugüne değin yeterli araştırma yapılmadığından durum bir ülkeden diğerine çok değişmektedir. Bununla birlikte birçok nokta üzerinde durulabilir.

Kadınların ekonomik durumlarının çok sınırlı olduğu yoksul tarım toplumlarında, kadınların iş piyasasına, bilgi kaynaklarına mali kaynaklara ulaşma olanaklarını genişletmeye yönelik politika ve programlara işlerlik kazandırılarak daha çok kazanç sağlayabileceklerinin kanıtlanması özellikle büyük önem taşımaktadır. Kadınların verimliliğini geliştiren bu programlar; kızların okullaşmasını büyük ölçüde etkileyecektir. Bu alanda gerçekleştirilen anketler; öğrenim gören, dolayısıyla yaşamlarını çok iyi kazanan annelerin kızlarını okula devam etmeye özendirme eğilimleri daha da artmaktadır. Bu durumda anneler; erkek çocuklarından daha çok kız çocuklarının okullaştırılmasına daha büyük önem verebileceklerdir. Aynı biçimde anketler, karı ve kocanın ayrı ayrı iyi bir ücrete sahip olmaları ailede, işlerinin erkek ve kız çocukları arasında daha adil bölüştüğünü göstermektedir.

Bu, bir anlamda şaşırtıcıdır. Çoğuna çalışmak isteyen kadınlar, ev işlerinde kızlarına güvenmektedirler, öyleyse kısa dönemde hedef ailenin gelirini en yüksek düzeye çıkarmaksa, annenin ücretinin artışı normal olarak kız çocuğu için daha çok evişi ve okul için daha az zaman ayırmak anlamına gelmektedir. Bununla birlikte genellikle aile daha çok mal ve hizmet tüketecek ve özellikle kızlar için daha çok eğitim hizmeti isteyecektir. Ayrıca kazançları arttıkça kimi ailelerde anneler ev işlerini kolaylaştıran daha çok cihaz satın alacaklar, bu da kızlarını okula gitmek için daha çok zaman ayırmalarına izin verecektir.

Diğer gelişmeler daha da umut vericidir. Günlük yaşam sorunları hafifledikçe, aileler daha uzun dönemli düşünecekler ve çocuklarına daha parlak bir gelecek sağlamaya çaba harcayacaklardır. Ayrıca öğrenim gören anne yaşamını daha iyi kazanacak ve aile içinde saygınlığı artacak, bunun sonucu olarak kızların da saygınlığı artacaktır. Bu konuda çözüm önerileri geliştirmek için daha ayrıntılı incelemeler yapılması gerekmekte, özellikle kız çocukların görece daha az okullaştırıldığı

ama kadın eğitiminin çok önemli bir potansiyel olduğu yoksul bölgelerde.

Bununla birlikte kızların eğitim maliyetini -doğrudan ve vazgeçme maliyeti- düşürmek ve verilen eğitimin niteliğini geliştirmek için eğitim politikalarının incelenmesi yararlı olacaktır. Bu politikalar, kızların okullaştırılmasını engelleyen kültürel ve geleneksel engelleri dikkate almak durumundadır.

Yeni model ve testler yardımıyla; yenilikçi eğitim politikaları ve kadınların verimliliğini geliştiren diğer önlemlerin maliyetleri en düşük düzeyde tutularak kadın eğitiminin en yüksek düzeye nasıl çıkarılabileceğini kesin bir biçimde belirlemek için araştırmalar yapılmasına öncelikle zorunluluk duyulmaktadır.

Dünya Bankası Deneyimi

Örneğin Bangladeş'teki yeni bir projede yeni öğretmen kadrosunun % 60'ı bayan öğretmenler için ayrılmıştır ve ücretleri Dünya Bankasınca karşılanmıştır. Yerel düzeyde istihdamı kolaylaştırmak amacıyla istenilen nitelik düzeyi düşürülmüştür. Ve 6000 yeni öğretmen kadrosu için 150.000 kadın ve 50.000 erkek başvurmuştur. Bundan başka Hükümet ilkokulun ileri sınıflarındaki kız öğrencilerden öğretim ücreti almamaya karar vermiştir. Ortaöğretimde, kızlarını okula gönderecek ailelerin ödeyeceği öğretim giderlerinin yarısını karşılayacak bir kısım öğrenim bursları verilmiştir. Cinsiyet ayrımını azaltmak amacıyla ders kitapları gözden geçirilmiş ve büyük merkez okulları yerine yeni küçük ama daha çok sayıda okullar açılmıştır.

Fas'ta hükümet, öğrencilerin oturdukları yerlere daha yakın küçük ve daha çok sayıda ortaokul yapımını planlamış bulunmaktadır. Bu yeni okulların % 15'inin yatılı olması programlanmıştır. Yatılı öğrencilere burs verilecektir. Bursların yarısı, halen kırsal kesimdeki toplam yatılı öğrencilerin % 10'u olan kız öğrencilere verilecektir.

Öğrenci Sayılarının Evrimi ve Eğitimde Cinsiyet Eşitliği

Okullaşma oranı: Belli bir öğretim düzeyine kaydolan öğrenci sayısının, bu öğretim düzeyine karşılık olan nüfus kümesine bölünmesiyle bulunan yüzdendir.

1965 yılında, tüm dünyada ilköğretimde erkek çocukların okullaşma oranı düşük düzeyde, yani % 100'ün altında bulunuyordu. Bu oran

kızlar için daha da düşüktü. 1987 yılında ilköğretimde Latin Amerika ve Doğu Asya'da erkek ve kız tüm yaş kümesi nüfusun okullaşma oranı % 100'e ulaşmıştır. Buna karşılık Büyük Sahra'nın altına düşen Afrika'da, Güney Asya'da ve Orta Doğu'da % 80'lerin altında bulunuyordu. Dünyanın bu kesiminde 1987 yılında erkeklerin 4/5'i, kızların 3/5'i okullaştırılabiliştir.

Kızların okullaşması, ortaöğretimde ilköğretimden daha hızlı artmıştır. Latin Amerika ve Doğu Asya'da erkek ve kızların hemen hemen yarısı lise öğrenimi görmekteler. Afrika'nın diğer kesimlerinde 1965-1987 arası dönemde ortaöğretimde kızların sayısının ikiye katlanmasına karşın, halen okullaşma oranları % 15, erkeklerin ise % 22'dir. Güney Asya ülkelerinde ise, ortaöğretimde erkeklerin 1/3'ü kızların 1/5'i okullaştırılabiliştir. Dünyanın bu kesiminde ortaöğretimde kızların okullaşmasının düşük olması; hem ilköğretimdeki okullaşmanın düşüklüğünden hem de ortaöğretimde kız öğrencilerin okuldan ayrılmalarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda eğitimde kayıplar, okuldan ayrılma ve sınıfta kalma çok büyük boyutlardadır: Gelir düzeyi düşük (birey başına düşen ortalama ulusal gelir 450 \$'ın altında olan) ülkelerde ilkokulu, öğrencilerin 2/3'den daha azı bitirebiliyor. Genellikle tüm dünya ülkelerinde kızların okuldan ayrılma oranı, erkeklerden daha yüksektir. Ülkenin toplumsal ve ekonomik durumu ile doğrudan ilişkili olan kayıp oranı, gelir düzeyi düşük ülkelerde en yüksektir: 1988 yılından bu ülkelerde kızlar için kayıp oranı % 9.6 iken aynı oran erkekler için % 8.2 idi. Anılan yılda sözü edilen oran, geliri 1450 \$'ın üstünde ve ortanın altında bulunan ülkelerde kayıp oranı kızlar için % 6.1, erkekler için % 5.9 idi. Aynı oranlar sırasıyla: Afrika'da % 8.6 K. % 7.3 E. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da % 6 K. % 4.3 E., Latin Amerika'da % 7.8 K. % 8.8 E.

Okuldan ayrılma sorununun önemini, ülkelere ilişkin veriler daha net olarak göstermektedir. Malavi'de ilkokul birinci sınıfa yeni kaydolmuş kızların yalnızca % 26.9'u bu düzey öğrenimi bitirebilmektedir. Bu oran erkekler için % 45.9'dur. Kenya'da ilkokula giren toplam öğrencilerin yarısından azı (kızlar için % 34, erkekler için % 41) öğrenimlerini tamamlayabilmektedir. 12 yıllık zorunlu öğrenime kaydolmuş Bangladeşli çocukların yalnızca % 5'i bu öğrenimi tamamlayabilmektedir. Kayıp oranı kızlarda erkeklerden daha yüksektir. Kızlarda okuldan ayrılma, yaşa bağlanmaktadır. Gambiya'da son yıllara ilişkin verilere göre, ilk-

okulun beşinci yılından itibaren kızların ayrılma oranları çok artmakta, çünkü bunların 3/4'ü evlenmekte ya da hamile olarak okuldan ayrılmaktadırlar.

Okullaşma Oranında Gelişmeler ve Ekonomik Büyüme

Genellikle eğitim "normal" bir maldır: Bireyler gelirleri arttıkça daha çok eğitim talep etmektedir. Okullaşma oranları, birey başına düşen gayri safi ulusal gelir arttıkça artmaktadır. Bu, erkekler için olduğu gibi kızlar için de geçerlidir. Bununla birlikte uygulamada bu süreç, ne hızlı ne de otomatik olarak çalışır. Kimi zaman bu süreci hızlandırmak, özellikle kızların okullaşmasını artırmak, kız ve erkek eşitliğini sağlamak için gerekli önlemlerin alınması zorunlu olmaktadır. Genelde petrol zengini müslüman ülkelerde, kişi başına düşen gayri safi ulusal gelirin okullaşma oranının artırılmasına, özellikle kız çocuklar için, beklenen katkıyı sağlamadığı görülmektedir. Yani genelde gelirle okullaşma arasında çok iyi bir korelasyon olmasına karşılık, petrodolar zengini müslüman ülkelerde gelirle kız öğrencilerin okullaşması arasında sıkı bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır.

Genelde okullaşmadaki gelişmeler, cinsiyet eşitliği; kimi zaman toplumun değerlerine ve devletin politikasına bağlıdır. Bununla birlikte bu konuda Devlet müdahalelerinin olumlu sonuçlarının kanıtlanması güçleşmektedir. Siyasal iktidarların bu alandaki çabalarını değerlendirecek yeterli uygulanabilir ölçütler henüz geliştirilememiştir. Bununla birlikte okullaştırmada kadın erkek eşitliğine yönelik gelişmelerle gelir düzeyi, öğrenci artışı arasında bir ilişkinin kurulmuş olması bu konuda yeterli ipucu vermektedir.

Siyasal iktidarların eğitimde kesin etkisini net bir biçimde kanıtlamak için; birey başına düşen ulusal geliri aynı olan ülkelerin ekonomik büyüme oranları, hatta eğitim bütçeleri aynı olan ülkelerde, kız ve erkeklerin okullaştırılmasının birbirinden çok farklı olmaması, çok yakın, hatta aynı olması gerekmektedir. 1965 ile 1987 yılları arasındaki başarıların değerlendirilmesi için ülkeler iki kümeye ayrılmıştır.

1. Genel brüt okullaşma oranı
2. Bu iki yıl için kız/erkek oranı

Genel brüt okullaşma oranı ölçü alındığında ülkeler şöyle sınıflandırılmıştır.

● *Okullaşma oranı yüksek ülkeler :*

İlköğretimde % 75'in, ortaöğretimde % 30'ün üzerindeki ülkeler.

● *Okullaşma oranı orta ülkeler :*

İlköğretimde % 45-% 75, ortaöğretimde % 16-% 30 arasında olan ülkeler.

● *Okullaşma oranı düşük ülkeler :*

İlköğretimde % 45'in altında, ortaöğretimde % 15'in altında olanlar.

Cinsiyetler arasındaki eşitliğe ilişkin (okullaştırılan 100 erkek öğrenciye karşılık kız öğrenci sayısı) olarak da gelişmekte olan ülkeler üç kümeye ayrılmıştır:

● Toplam içinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranının yüksek olduğu ülkeler (% 75'den yüksek)

● Bu oranın orta olduğu ülkeler (% 45-% 75 arası).

● Bu oranın düşük olduğu ülkeler (% 45'in altında bulunanlar).

1987 yılında, ilköğretimde 100 erkek öğrenciye 75'den yüksek kız öğrenci olan ülkelerde ilkokulda okullaşma oranı % 16-% 30 arası olan ülkeler şunlar: Tanzanya, Ruanda, Uganda, Malavi, Gana, Nijerya, Mozambik. Okullaşma oranı % 30'dan yüksek olan ülkeler şunlardır: Ürdün, Kuveyt, Türkiye, Lübnan, Suriye Lesotho, Botswana, Moris, Zimbabwe, Irak, Kenya, İran, Tunus, Sudi Arabistan, Cezayir, Mısır, Madagaskar, Zambiya, Filipinler, Kore, Malezya, Endonezya, Kamerun, Zaire.

1987 yılında 100 erkek öğrenciye karşılık 45-75 arası kız öğrenci olan ülkelere ilkokullarda okullaşma oranının % 30'dan yüksek olduğu ülkeler: Togo, Fildişi Kıyısı.

Ortaöğretimde her 100 erkek öğrenciye 75'den fazla kız öğrenci düşen ve okullaşma oranının % 30'dan fazla olduğu ülkeler:

Moris, Zimbabwe, Kore, Sri Lanka, Filipinler, Malezya, Lübnan, Ürdün, Kuveyt, Cezayir.

Ortaöğretimde 1987 yılında okullaşma oranının % 30'dan yüksek ve 100 erkek öğrenciye karşı 45-75 kız öğrenci olan ülkeler: Mısır, Suriye, Tunus, İran, Sudi Arabistan, Irak, Türkiye.

Okullaşma oranı % 16-% 30 arası olan ülke: Fas, % 1-16 olan ülke: Afganistan.

1965 yılında Asya'da yalnız iki ülke'de, Filipinler, Sri Lanka orta-öğretimde okullaşma oranı % 75'in üzerinde idi. 1987 yılında bu iki ülkeye Kore ve Malezya da katıldı. Bu dört ülkede okullaşma oranında kadın-erkek birbirine eşitti.

Orta Doğu'da, ortaöğretimde Cezayir, Ürdün, Kuveyt ve Lübnan da okullaşma % 75'in üstüne çıkmıştır. Okullaşmada kız ve erkek eşittir. Bunlara Mısır, Suriye, Tunus, Fas, İran, Irak ve Türkiye de katılmıştır. Ama bu son grupta kadın-erkek arasındaki eşitlik, diğer 4 ülkedeki kadar olmamıştır. Buna karşılık bu bölgede Afganistan ve Yemen, her iki açıdan da en geri olan ülkelerdir.

Hem ortaöğretimde okullaşma hem de iki cins arasında şans eşitliği sağlamada, gelir durumuna göre ülkelerin konumu 1987'de nasıldı?

Eğitimde (Okullaşma ve Cinsiyette eşitlik)	Birey Başına Düşen Brüt Ulusal Gelir (1980 \$)			
	< 400	400-699	700-1000	> 1.000
En İyiler	Sri Lanka	Zimbabve Filipinler		Kore Cezayir Malezya Moris Ürdün Botswana
İyiler	Lesotho Hindistan Madagaskar Bangladeş	Endonezya Mısır	Fas Yeni Gine Tayland	Türkiye Tunus Suriye
Kötüler	Pakistan Benin Nijer Togo Mali Zaire Çad Nepal Bhoutan	Yemen R.A. Moritanya Yemen RDP	Nijerya	

Kızların Okullaştırılmasının Sağladığı Yararlar

Okullaştırma, okullaşan bireye, ailesine ve içinde yaşadığı topluluğa yarar sağlamaktadır. Eğitim; bireyin bilgisini ve niteliklerini artı-

rır, yaşamını daha iyi kazanmasını sağlar. Eğitimin en geniş kolektif üstünlüklerinin; -doğurganlığın azaltılması, sağlığın geliştirilmesi, gelecek kuşakların okullaşma düzeyinin yükseltilmesinin- ekonomik olarak ifade edilmesi oldukça güçtür.

Kızların Okullaştırılmasının Özel Ekonomik Rantabilitesi

Bir yatırımın özel ekonomik rantabilite oranı, özel avantajların güncelleştirilmiş değeri ve yatırımcının yatırım maliyetini eşitleyen iç rantabilite oranıdır.

Eğitimin özel rantabilite oranı, alışlageldiği kadarıyla öğrenci maliyeti ve öğrenim yılları sayesinde öğrencinin sağlayacağı net gelir (vergi düşüldükten sonra) artışının güncelleştirilmiş değerini eşitleyen oran olarak tanımlanmaktadır. Özel rantabilite değerlendirilirken genellikle bir takım varsayımlara dayandırılır:

a) Gelirler, ücret oranları ile ölçülmektedir. Çünkü serbest çalışanların gelirinin değerlendirilmesi daha güçtür. Dolayısıyla okullaştırmanın rantabilitesi, iş sahibi bulunan bir ücretli kişinin ücretine göre düşünülmektedir. Eğitim görmüş kişinin rantabilitesi yaklaşık bir çalışanın aldığı ücrete oranla, ortaokul mezunu çalışanın aldığı ücret artış oranıdır.

b) Özel maliyet, öğrencinin okulda geçirdiği zamanda vazgeçtiği maliyettir. Bu süre içinde çalışmış olsaydı elde edeceği gelirden vazgeçmesidir.

İlke olarak bu gelir; okul çağında olup da çalışan çocuklara ödenen ücret esas alınarak ölçülmek durumundadır. Ancak kimi zaman, çocuklar için iş piyasası öyle dardır ki, ölçü alınabilecek bir ücret bulunamayabilir. Bu durumda, eğitim görmemiş bir yetişkinin aldığı ücret ölçü alınabilir.

c) Kimi kestirme tekniklerinin kullanılmasını hakkı kılacak diğer bazı varsayımlar da esas alınabilir. Ancak, bu varsayımlar, kadın ve erkek arasındaki farklılıklar konusunda çok önemli ipuçları vermemektedirler. Örneğin, bu konuda yeterli veri bulunmadığından öğrencilerin kapasiteleri dikkate alınmamaktadır.

Son yirmi yılda yapılmış olan birçok araştırma, okullaşmanın özel ekonomik rantabilitesini belirlemenin çok önemli olduğunu göstermiştir. Genelde, ilköğretimde özel ekonomik rantabilite oranı en yüksektir. Bu oran, ortaöğretimde ilköğretimden, yükseköğretimde de ortaöğretimden

daha düşüktür. Bununla birlikte son yıllarda yapılan araştırmalar, ortaöğretim rantabilitesinin, ilköğretimi rantabilitesi ile karşılaştırılabilir olduğunu göstermektedir.

Okullaştırmanın rantabilitesinin böyle değerlendirilmesi, çeşitli nedenlerle birçok karışıklığa neden olmaktadır. Her şeyden önce yalnızca bir iş sahibi olan ücretli dikkate alınmaktadır. Birçok inceleme, ücretli olmayanların verimsiz olduğu ilkesinden hareket etmektedir ve okullaştırmanın rantabilitesi, ücretli işgücü kapsamında olan bireyler esas alınarak hesaplanmaktadır. Bir iş sahibi olan ücretli kadınlar, erkeklerden daha az ücret aldığından; bu yöntem, erkeklerin eğitim rantabilitesinin kadınlardan yüksek olduğu izlenimi vermektedir. Örneğin Hindistan'da (Andhra Pradesh) yapılan bir inceleme, kadınlar için ilköğretimde okullaştırma rantabilitesinin % 12'den % 0.3'e düştüğünü, aynı oranın ortaöğretimde % 12'den % 2.4'e düştüğünü göstermektedir. Çünkü bu yöntemde yalnızca iş sahibi olan ücretli kadınlar esas alınmaktadır. Oysa bir iş sahibi olan ücretli erkekler, hemen her zaman kadınlardan çoktur.

Schultz ve diğerleri: ücretli bir iş sahibi olmayan kadınların ya da erkeklerin kimi zaman bizzat kendileri gönüllü olarak iş piyasasının dışında kaldığına parmak basmaktadırlar. Kendilerine sunulan çeşitli olanaklar arasından insanların bir seçim yapmaları doğaldır. İnsanlar, diğer işlerden (çiftçilik, girişimcilik ya da serbest çalışan) daha verimli olduğunu düşündüklerinde ücretli bir iş sahibi olmak isterler, örneğin bir parça toprağı olan kadınlar çiftçiliğı yeğleyebilirler.

Genellikle okullaştırmanın ekonomik rantabilite oranı; ücretli kesimde eğitim düzeyi sonucu sağlanan ücret artış yüzdesi esas alınarak değerlendirilebilir.

Çoğuna ilköğretimde kızların okullaştırma oranı sonucu elde edilen ekonomik rantabilite, hiç öğrenim görmemiş olanlara göre, çok önemli olmakla birlikte, okullaştırma erkeklere oranla düşüktür. Buna karşılık, örneğin Tayland'da, ortaöğretimde kızların ekonomik rantabilitesi % 25 artarken (ilkokul öğrenimine oranla) erkeklerde bu artış % 7'dir. Aynı oranlar yükseköğretimde sırasıyla kızlar için % 18, erkekler için % 8'dir. Buna karşılık ilköğretimde rantabilite oranı her iki cins için düşük olmaktadır.

İlke olarak ücret oranındaki farklar; bireylerin tümüyle fiziksel ve zihinsel sermayeleri ile belirlenmiş olan verimliliklerinin farklı olmasına atfedilmektedir. Öyleyse erkekler ve kadınlar arasındaki ücret farkı-

nın açıklanması konusunda yapılan araştırmaların çoğu, verimlilik konusunda yoğunlaşmıştır. Ancak, öğrenim düzeyi ve işte kazanılan deneyim yılları her şeyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ülke ya da bölgele- rin çoğunda erkekler ve kadınlar arasındaki çok önemli ücret eşişsizlik- lerinin nedenleri yeterince açıklanmamıştır. Örneğin Tilak (1987), Hindis- tan'da aynı eğitim ve aynı verimliliği elde eden erkeklerin ücretinin ka- dınlarınkinden 6 kat daha yüksek olduğunu göstermiştir. Samhamoorthi (1984) ayırdetme (discrimination) ve diğer açıklanmamış faktörlerin, Hindistan'm bir diğer bölgesinde erkekler ve kadınlar arasındaki ücret farkının % 21'ini gösterdiğini kanıtlamıştır. Ortaöğretimde okullaşma oranında kızların erkeklerden daha yüksek ya da eşiş olduğu Güney Amerika konusunda yapılan birçok yeni inceleme, benzer ya da aynı işte çalışan erkeklerin kadınlardan daha çok ücret kazandıklarını gös- termiştir.

Özellikle öğrenim düzeyi ve deneyime ilişkin verimlilik göstergeleri, erkekler ve kadınlar arasındaki ücret farkının ancak üçtebirini açıkla- maya yetmektedir.

Kimi zaman karşılaştırılabilir eğitim düzeyi ve deneyimi olan birey- ler arasındaki ücret farkları, verimliliği etkileyen için kesintiye uğraması vb. diğer faktörlerden gelmektedir. Örneğin kadınlar, erkeklerden sağlık, bakım ve anne olmaları nedeniyle daha fazla devamsızlık ediyorlarsa, bu, işverenler için gerçek maliyetleri artırmaktadır.

Ayrıca ücret farkları; kimi zaman ayrımcılık (discrimination), iş piyasasının sınıflandırılması, çoğuna koruma kaygısıyla kamu kesiminde kadınların istihdam olanaklarının sınırlandırılmasıyla ortaya çıkmak- tadır. Örneğin Boliviya'da erkeklerin haftalık 48, kadınların yalnızca 40 saat çalışma hakları bulunmaktadır. Firmaların toplam çalışanlar içinde kadınların oranını % 45'in üzerine çıkarma hakları bulunma- maktadır. Buna ek olarak kadınlar düşük nitelikli ve sürekli yinelenen işlerde çalıştırılmakta, bu da, verimliliklerini düşürmekte, ücretlerinin artış olasılıklarını sınırlandırmaktadır. Kimi görevlerin kadınlara kapan- ması vb. önyargılarla kadınların para kazanmaları engellenmektedir.

Kadınların aktif yaşamda görev almalarını engelleyen çeşitli engel- ler olduğundan, kadınların daha çok eğitilmeleri, onların bir ücretli iş- ten çok kendi mesleklerindeki verimlerini daha da artıracaktır. Bu koşul- larda kimi kadınlar, özel iş kurmak üzere, ücretli işlerden vazgeçebilir- ler. Bu tür engeller, eşiş işe eşiş ücret, ilkesini esas alan istihdam poli- tikası sayesinde aşılabilir.

Bağımsız bir iş sahibi olduklarında da; çiftçi olarak, işletme sahibi olarak, kadınlar kazançlarının sınırlandırılması konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadırlar: Bunun sonucu olarak da kızların okullaşma rantabilitesi düşmektedir. Örneğin 1967 tarihli Uluslararası Çalışma örgütü sözleşmesi (No: 127, 128) kadınların 55 kg. dan fazla ağırlık taşımalarını yasaklamıştır. 1987 yılında 91 ülke, yaşları ne olursa olsun, ahlaki, ekonomik ve sağlık nedeniyle kadınların yeraltında çalışmasını yasaklamıştır. 8 ülke kadınların, gemi yükleme ve boşaltma işlerinde çalıştırılmasını yasaklamıştır.